

Mısırlı Napolyon: Alman Çağdaşlarının Gözünden Kavalalı Mehmed Ali Paşa

*Tuğba İsmailoğlu Kacı, İstanbul,
Kriter Yayınları 2023*

Osman KARA*

Avrupa'da Şark Meselesi'nin yeniden gündeme gelmesiyle ismi duyulan Kavalalı Mehmed Ali Paşa, dönemin pek çok yazılarında kendine yer bulmuştur. O, Mısır'ın bir devlet şeklinde teşkilatlanmasını sağlayan, ordusunu modernleştiren ve Şark'taki dengeleri alt üst eden biriydi. Bu önemli ismi tanımak için pek çok kişi Mısır'a gidecek ve sonrasında gözlemlerini ayrıntılarıyla Avrupa'da neşredecekti. Gidenlerin bir kısmı paşayı bizzat tanımak ve diplomatik münasebet kurmak istese de bir başka kesim su-bay da Mısır ordusunda yüksek maaşla istihdam edilmek için yola çıkacaktı.

Bu kitapta Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Alman seyyahlarının gözünde nasıl bir karakter çizdiği analiz edilmektedir. Kitap Mehmed Ali Paşa biyografilerinden biri olmasa da bir

Kitap Değerlendirmesi/Book Review

* Doktorant, İstanbul Medeniyet
Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul/
Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-0244-154X

E-posta/E-mail: osmankara111@gmail.com

biyografinin amacı olan karakter analizini görgü şahitlerinin gözünden nakletmektedir. Zalim, kurnaz, zeki vb. tanımlamaların pek çoğu Mehmed Ali Paşa için söylenmekteydi. Kitapta görgü şahitlerinin yargıları üzerinden bir analiz yapılmaktadır. Ayrıca yazılarda yer alan olumlu veya olumsuz fikirlerin birbirleriyle tezat teşkil ettiği yerler ayrıntılarıyla izah edilmektedir. Tarihçiliğimizde yeni bir usul olarak tarihi şahsiyetlerin karakter analizi de bu eserde kendine yer bulmaktadır.

Kitabın adının Mısırlı Napolyon olması, Avrupalıların gözünde Mehmed Ali Paşa'ya yakıştırılan bir sıfattır. Napolyon Bonaparte ve benzerlerine karşı olan Prens Metternich'in Mısır'a gönderdiği Anton Prokesch von Osten ile yazışmalarında Mehmed Ali Paşa hakkında "Mısırlı Napolyon" tabirini kullanmıştı. (s.7) Çünkü Napolyon Bonaparte'ın alt sınıflardan yükselmesi gibi Mısır'ı ele geçirmiş olan Mehmed Ali Paşa, İstanbul'u tehdit ederek Avrupa'daki statükoyu sarsan hamleler yapmıştır. Daha önce bu düzeni Napolyon Bonaparte sarsmış ise de bu bela baştan savılmıştı. Mehmed Ali Paşa'nın Şark'taki "despot" Osmanlı hükümdarını tahtından etmesi ihtimali Avru-

pa'da hem sevinilen hem de endişe edilen bir durumdu. Mısır'da ortaya çıkan bu yeni güç Şark'ta dengeleri bozarak Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya'nın korumasına ihtiyaç duyuracak tehlikede bir sorundu. "Meşru efendisine" karşı gelen Mehmed Ali Paşa'yı durdurabilmek için öncelikle O'nu tanımayı amaçlayan Prens Metternich, bu sebeple Prokesch'i Mısır'a yollamıştır.

Mehmed Ali Paşa'ya karşı ilgisinin çok erken tarihlerde başladığı görülen Prens Metternich, ilk teması paşanın oğlu İbrahim Paşa ile daha

evvel kurmuştu. Mora'da Rum asilere karşı hareket yürütmüş olan İbrahim Paşa ile yine Prokesch vasıtasıyla ilk temasını sağlanmıştı. Bu dönemde çıkartılan *Le Moniteur Ottoman* gazetesi yakından takip edilmekte, bazı haberleri Viyana'da bilhassa Prens Metternich'e yakın *Der Oesterreichische Beobachter*'de yayınlanmaktaydı. Yine bazı makaleleri ise muhafazakâr bir yayın organı olan Bavyera gazetesi *Fränkischer Merkur (Bamberger Zeitung)* da yayınlanıyordu. (s.29)

Mehmed Ali Paşa'nın kendisi hakkındaki “Napolyon” algısının farkında olup olmadığı pek bilinmese de Prokesch'e söyledikleriyle, bu durumun aksi bir karaktere sahip olduğu izlenimi vermeye çalışmaktadır. Meşru efendisi Sultan II. Mahmud'a olan ubudiyetini devamlı tekrarlayan paşa, Şark'ta bir mesele çıkmaması konusunda da Prens Metternich ile aynı fikirde olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca Sultan ile güçlerini birleştirebilseler kimsenin Devlet-i Aliyye'ye bir zararının dokunamayacağını söylemekteydi. Fakat Sultan'ın bilhassa Hüsrev Paşa'nın fitneleriyle aksi şekilde hareket ettiğinden yakınmaktadır. Mehmed Ali Paşa'nın politik duruşunu ve karakterini en iyi özetleyen bu mektubun izahı, ancak Prens Metternich'in Şark siyasetinin analizi ile anlaşılmaktadır. Mehmed Ali Paşa da Prens Metternich'in Şark'taki statükonun korunması ve meşru efendiye karşı çıkılmaması ilkesini iyi tetkik etmiş olmalıdır. Böylece Prokesch'e söylediği sözlerin aslında siyasetinin bir parçası olduğu anlaşılabacaktır. (s.110)

Mısır'ın coğrafi konumunun farkında olan İngilizler, çok erken tarihlerden itibaren Mehmed Ali Paşa ile iş birliği kurmaya çalışmıştı. Fakat İngiliz siyasetinin kendisini bir başka koloniye dönüştüreceğinin farkında olan Mehmed Ali Paşa, İngilizleri karşısına almadan mesafesini korumayı başardı. Bütün Levantı tekeli altına aldığı bu dönem İngiltere için büyük bir risk oluşturduğu gibi ticaret yapan tüm Avrupalıların da ortak şikâyetine sebep olmuştur. (s.121) Bu kitapta Mehmed Ali Paşa'nın dış politikasının analizi yine yabancılarla kurduğu münasebetler bağlamında ele alınmıştır. Kendisiyle anlaşmak için gelen İngiliz Albay Caradoc'a “İmparatorluğun yıkılmasının benim için nasıl bir sonuç doğuracağını biliyor musunuz? Her Müslüman benden tiksintiyle uzaklaşır” şeklinde cevap vermesi bunun ispatıdır. 1838 Balta Limanı Antlaşması'yla Avrupa merkezi ekonomi sistemine giren Osmanlı İmparatorluğu'na tâbi Mısırın da

zorlanması, Mehmed Ali Paşa'yı güç duruma sokmuştur. (s.44) Avrupa'ya düşük gümrükle hammadde tedarik eden antlaşmayla Mısır'ın sanayi ve tarımsal üretimi düşmüştür.

Kitapta Mehmed Ali Paşa'nın karakterine ve idaresine dair anlatılara geniş yer verilmiştir. Bunlar arasında Saksonyalı Prens Hermann von Pückler-Muckau, Avusturyalı yazar Ida Laura Pfeiffer, Bavyera Arşidüşesi Maximilian, Alman seyyah Ignaz Pallme, Macar asıllı Fransız soylusu Ferdinand de Gêramb gibi pek çok ünlü isim vardır. Yazarın dikkat çektiği konu, burada bahsi geçenlerin Mehmed Ali Paşa'ya karşın çok olumlu bir tasvir yapmalarının yanında bir kısmının çok olumsuz, zalim-despot tanımlaması tezatıdır. Alman oryantalist Jakob F. Fallmerayer de bu tezata dikkat çekip kimin daha inanılır olduğuna nasıl karar verilebileceğini sorgulamıştır. (s.63)

Mehmed Ali Paşa, Avrupa'dan gelenleri sıcak tavırlarıyla ve istihdam ettiklerini yüklü maaşlarla karşılamaktaydı. Onlarla Napolyon'un Elbe'ye sürülmesini, kâğıt para sistemini, Avrupa'daki tarım, ekonomi ve savaş konularını konuşmaktaydı. Bu konulara olan merakı dikkat çekmekteydi. Fakat Avrupa'dan her gelenin kıymetli olmadığını ve kendisini yanlış yönlendirenlerin olduğunun da farkındaydı. Buna rağmen içlerinde yetkin, kıymetli isimler varsa onları kaçırmamaya dikkat ediyordu. Avrupalılara karşı bu cömertliğinin, hakkındaki olumlu kanaatleri oluşturmada büyük katkısı olmalıdır. Ayrıca Mısır'ı kalkındırmak için büyük projeler yapması, durağan Şark âlemi içinde fark edilir siyaseti de bu ilginin artmasını sağlamıştır. Buna karşın Mısırlı fellahların zor şartlarda çalıştırılması, köleliğin artması ve artan gelirlerden alt tabakaya pek bir şey düşmemesi de olumsuz kanaatlerin başlıca sebebidir. Sedirinde kahve içip çubuk tüttürürken fellahların ezilmesini umursamaması kimi seyyahlarca eleştirilmiştir.

Devrin Avrupa zihniyetinde bu gibi despotça davranışların olumsuz karşılık bulmadığı isimler de vardı. Bunlardan biri sonradan Bavyera Kralı ve hatta ilerde Avusturya İmparatoriçesi Elizabeth'in (Sissi) babası olacak Arşidüşes Maximilian'dır. Prens Maximilian'a göre Mehmed Ali Paşa'nın yaptıkları Avrupa'da tatbik edilemezdi, çünkü büyük tepkiler toplardı. Fakat Şark'ta hâkim olan tembel mizaca rağmen bu büyük işler başka türlü başarılamazdı. Fellah, işi bittikten sonra yere çömelip çubuk tüttürdü mü hiçbir derdi kalmazdı. (s.71)

Geramb ise sokaklarda çırılçıplak dolaşan çocuklara, bir kıyafeti karı koca değişimli giymek zorunda kalanlara dikkat çekmekteydi. Avusturyalı tüccar Ignaz Pallme ise bir hükümet yapısından ziyade zalimce yönetilen halkın nasıl ezildiğini dile getirmiştir. Köylülerin vergi verme konusunda çok sıkıştırıldığını, verecek hiçbir şeyleri kalmadığında köle yapılmamak için köylerini terk edip kaçtığını, bu sebeple Mısır'da köle fiyatlarının çok düştüğünü anlatır. Bunlara karşın Mısır'dan ülkesine dönen herhangi bir Avrupalıya sorulan başlıca sorular piramitler ve firavunlar hakkındaydı.

Mektupların ve özel notların Almancadan tercüme edilerek alınıldığı, yalın anlatımıyla rahat bir şekilde okunabilen bu eser, biyografi çalışmalarına farklı bir yaklaşım katmaktadır. Eserin hacmi çok büyük olmamakla birlikte, ele aldığı Mehmed Ali Paşa'yı daha önce dikkat çekilmemiş bir şekilde değerlendirmektedir. Türk-İslam coğrafyasında kişiler için karakter analizi yapılabilecek kadar ayrıntılara sahip kişisel yazışmaların olmaması her zaman Türk tarihçilerinin yakındığı bir durumdu. Fakat Mehmed Ali Paşa gibi çok sayıda seyyahın, diplomatın ve de devlet adamının özel mektuplarına yansımış bir karaktere rastlamak güçtür. Yazarın Türk tarihçilik ekolünden ziyade Avrupa tarihçiliğinden geliyor olması, bu anlatıları Avrupa'daki biyografi yazım geleneğini hâkim bir şekilde analiz etmesine olanak sağlamıştır. Tarihi karakterlere dair farklı araştırmaların yapılabileceğini gösteren bu eser, alanında yeni bir perspektif sunmaktadır.